



Anne Marie Frøseth
Linda Gröning
Rasmus H. Wandall (red.)

Rettsfølelsen i strafferetts- systemet

– perspektiver fra
teori og praksis



GYLDENDAL
JURIDISK

Anne Marie Frøseth, Linda Gröning
og Rasmus H. Wandall (red.)

Rettsfølelsen i strafferettssystemet

– perspektiver fra teori og praksis

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2016

1. utgave, 1. opplag 2016

ISBN 978-82-05-48953-0

Omslagsdesign: Gyldendal Akademisk

Layout: HAVE A BOOK

Sats: HAVE A BOOK

Brødtekst: Minion 10,5/14 pkt

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Juridisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/juridisk

juridisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Om bokens forankring i forskningsprosjektet Strafferettssystemets funksjonalitet:

Boken *Rettsfølelsen i strafferettssystemet – perspektiver fra teori og praksis*, er et delprodukt i det større forskningsprosjektet Strafferettssystemets funksjonalitet. Prosjektet startet opp ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Bergen, etter en stor gave fra Trond Mohn / Bergen Forskningsstiftelse 1. juni 2011. Prosjektet er også finansiert av gaveforsterkningsmidler formidlet gjennom Norges Forskningsråd.

Prosjektets generøse finansiering og antall ansatte forskere fra Norden har gjort det mulig over flere år å konsentrere forskningen rundt grunnleggende analyser av strafferettssystemets normative og faktiske systempremisser. Prosjektet har hatt som særlig ambisjon å legge til rette for kompetansebygging og innovasjon gjennom erfaringsutveksling og kunnskapsoverføring mellom akademia, også på et tverrfaglig plan, og praksis. Det er i utgangspunktet vanlig å se det slik at særlig lovgiver legger premissene for de «iverksettende» institusjonene i strafferettssystemet. Lovgiver gir straffennormene som domstolen skal dømme etter. Domstolens arbeid er samtidig tett knyttet sammen med politiets og påtalemyndighetens arbeid i forkant av straffesaken, og de institusjonene som i etterkant realiserer straffen, for eksempel kriminalomsorgen. I tillegg regnes ofte strafferettsvitenskapen som premissleverandør for de ulike institusjonene, ettersom vitenskapen systematiserer

og gjør de ulike normene i strafferetten tilgjengelig for strafferettssystemets aktører og samfunnet.

Institusjonene i strafferettssystemet har sine ulike funksjonsvilkår som normene i alle fall til en viss grad må tilpasses for at systemet skal kunne fungere i henhold til sine overordnede formål om en effektiv og rettssikker kriminalitetsbekjempelse. Funksjonalitet handler blant annet om forutsetninger som må være til stede for at institusjonene ikke skal hemmes i sin virksomhet, sett i lys av de formål den skal ivareta. For å bidra til strafferettssystemets funksjonalitet har prosjektet som ambisjon å integrere den kunnskap og de perspektiver som finnes hos systemets aktører – og å bidra med strafferettsvitenskapelige perspektiver til disse.

Bokprosjektet *Rettsfølelsen i strafferettssystemet – perspektiver fra teori og praksis*, er et direkte utslag av denne ambisjonen. «Rettsfølelsen» er et av de rettslige og politiske argumenter som benyttes i forbindelse med strafferettssystemet, gjerne som en beskrivelse av befolkningens eller offerets oppfatninger av hvor rimelig strafferettssystemet er i sin virksomhet. Det settes ofte i slike sammenhenger ulike krav til hvordan forskjellige innslag i strafferettssystemet skal utformes og praktiseres. Men det kanskje mest interessante spørsmålet er hvordan rettsfølelsen innvirker på strafferettssystemets funksjonalitet. Hvordan kan og bør strafferettssystemets aktører dogmatisk og praktisk forholde seg til fenomenet rettsfølelse?

Denne boken har kommet til for å gi perspektiver, og kanskje svar, på dette problemet. Dens bidrag kommer fra både praktikere og akademikere. Flere forskere i prosjektet Strafferettssystemets funksjonalitet har medvirket, fra deres ulike ståsteder i forskningen om strafferettssystemet. Boken inneholder også berikende og utdypende perspektiver på spørsmålet fra forskere innen filosofi og teologi. I tillegg kommer flere av bidragene fra personer som har erfaring som aktører i strafferettssystemet, i sentrale funksjoner og roller. Bokbidragene er basert på en workshop med bidragsyterne som fant sted ved Det juridiske fakultet i Bergen den 14. november 2014, hvor formålet var å utveksle perspektiver og kunnskap til det senere bokenarbeidet. En rapport fra workshopen har blitt publisert i *Tidsskrift for strafferett* nr. 2 2015 s. 215 flg.

FORORD

Vi vil rette en takk til Jan Tore Remøy som har vært vitenskapelig assistent og forskningskoordinator for delprosjektet i dets første fase. Det samme gjelder vitenskapelig assistent Martin Mindestømmen som har gjort et intensivt arbeid med kildekontroll og sammenstillingen av artiklene i prosjektet. En stor takk går også til vitenskapelig assistent Eirik Wigenstad, som har arbeidet med ferdigstillingen av boken generelt og kommet med gode innspill til enkelte av artiklene i sluttfasen. Sist, men ikke minst, vil vi rette en stor takk til alle bidragsytere som har samarbeidet om prosjektet på en forbilledlig måte, og til Bergen Forskningsstiftelse og Trond Mohn, som har gjort arbeidet med denne boken mulig.

Bergen 25. november 2015

Anne Marie Frøseth, Linda Gröning og Rasmus H. Wandall

Innholdsoversikt

Innledning: rettsfølelsen i strafferettssystemet	15
Kapittel 1 Retsfølelse og kriminalpolitikk	29
<i>Jesper Ryberg</i>	
Kapittel 2 Trollmannen fra Oz: følelsenes plass i rettsfortellingen	47
<i>Hans Petter Graver</i>	
Kapittel 3 Det «almene» i den almene rettsfølelse – og legitimitet under tiltagende kulturell diversitet	74
<i>Rasmus H. Wandall</i>	
Kapittel 4 Rett kjensle – rettskjensle og straffelovgjeving	99
<i>Jørn Jacobsen</i>	
Kapittel 5 Personvern og rettssikkerhet i rettspolitikken: om følelser og rettsfølelse i lovgivningsprosesser	110
<i>Øystein Blymke</i>	
Kapittel 6 Er de norske utilregnelighetsreglene i strid med rettsfølelsen?	137
<i>Linda Gröning</i>	
Kapittel 7 Påtalemyndigheten og rettsfølelsen	166
<i>Gert Johan Kjelby og Knut Erik Sæther</i>	
Kapittel 8 Rettskjensla – elefanten i retten	187
<i>Per J. Jordal</i>	

Kapittel 9 Rettssaken som overgangsrite – dommeren som seremonimester for mennesker i sorg . . .	209
<i>Paul Leer-Salvesen</i>	
Kapittel 10 Voldsoffererstatning som kriminalpolitikk forankret i den alminnelige rettsfølelse	231
<i>Anne Marie Frøseth</i>	
Kapittel 11 Rettsfølelsen og straffegjennomføring med elektronisk kontroll	262
<i>Marte Habberstad Mo</i>	
Kapittel 12 Hensynet til den domfeltes rettsfølelse ved soning av dom på narkotikaprogram med domstolskontroll	288
<i>Ingunn Seim</i>	
Biografier av bidragsyterne	311

Innhold

Innledning: rettsfølelsen i strafferettssystemet	15
Kapittel 1 Rettsfølelse og kriminalpolitikk	29
<i>Jesper Ryberg</i>	
1.1 Hva er rettsfølelse?	30
1.2 Rettsfølelse og demokrati	33
1.3 Rettsfølelse og utilitaristisme	36
1.4 Rettsfølelse og retributivisme	39
1.5 Rettsfølelse og kriminalpolitikk	43
Kildeliste	45
Kapittel 2 Trollmannen fra Oz: følelsenes plass i rettsfortellingen	47
<i>Hans Petter Graver</i>	
2.1 Tåren i dommerens øyekrok	47
2.2 Slutninger bortenfor rasjonaliteten	50
2.3 Sterilisering	53
2.4 Rettsoppgjøret	56
2.5 Påtalemyndighetens objektivitet	60
2.6 Omsorg og sårstell	62
2.7 Fortellinger	66
2.8 En juss skrellet for følelser?	68
Kildeliste	71

Kapittel 3 Det «almene» i den almene rettsfølelse – og legitimitet under tiltagende kulturel diversitet	74
<i>Rasmus H. Wandall</i>	
3.1 Retsfølelsen	76
3.2 Retsfølelsens legitimerende rolle i strafferettssystemet . .	79
3.3 Det <i>almene</i> i den almene rettsfølelse og den kulturelle diversitet	83
3.4 Strafferettssystemets afstemning med diversiteten i rettsfølelsen	89
3.5 Konklusjon	95
Kildeliste	96
Kapittel 4 Rett kjensle – rettskjensle og straffelovgjeving .	99
<i>Jørn Jacobsen</i>	
4.1 Introduksjon	99
4.2 Startpunkt: Den demokratiske rettsstaten	100
4.3 Medvit, fornuft og kjensler	101
4.4 Har straffelovgjevinga særtrekk i sammenhengen?	105
Kjeldeliste	109
Kapittel 5 Personvern og rettssikkerhet i rettspolitikken: om følelser og rettsfølelse i lovgivningsprosesser	110
<i>Øystein Blymke</i>	
5.1 Innledning	110
5.2 Hva dreier rettsfølelsen seg om?	111
5.3 Om verdiladet argumentasjon i en rettspolitisk kontekst	113
5.4 Eksempler: Om rettsfølelsen, rettssikkerheten og personvernet i lovgivningsprosesser	120
Kildeliste	135
Kapittel 6 Er de norske utilregnelighetsreglene i strid med rettsfølelsen?	137
<i>Linda Gröning</i>	
6.1 Om temaet: «rettsfølelsens betydning for utilregnelighetsreglene»	137
6.2 Utilregnelighet og rettsfølelsen: utgangspunkter	142
6.3 Hva er problemet med utilregnelighetsreglene? Et rettsfølelsesperspektiv	143

INNHOLD

6.4	Psykosevilkåret som det mest problematiske?	148
6.5	Rettsfølelse som strafferettssystemets folkelige korrektiv	160
	Kildeliste	161
	Annet	165
Kapittel 7 Påtalemyndigheten og rettsfølelsen		166
<i>Gert Johan Kjelby og Knut Erik Sæther</i>		
7.1	Innledning	166
7.2	Påtalemyndigheten og den allmenne rettsfølelse – noen utgangspunkter	167
7.3	Den allmenne rettsfølelse uttrykt i forarbeider, lov og praksis	169
7.4	Rettsfølelsen i påtalemyndigheten	173
7.5	Rettsfølelseskollisjoner og rettsfølelsesbalansering i påtalejuristenes hverdag	180
7.6	Avslutning	184
	Kildeliste	184
Kapittel 8 Rettskjensla – elefanten i retten		187
<i>Per J. Jordal</i>		
8.1	Rettskjensla som vilkår i lova	188
8.2	X-faktoren	193
8.3	Rettskjensla – ein veksande elefant?	199
	Kildeliste	208
Kapittel 9 Rettssaken som overgangsrite – dommeren som seremonimester for mennesker i sorg . . .		209
<i>Paul Leer-Salvesen</i>		
9.1	Preludium	209
9.2	Gravferden og rettssaken	211
9.3	Faktum, sannhet og sorg	213
9.4	Sannhet	215
9.5	Minneord i Oslo tingrett	217
9.6	Forskjellige typer dommere	219
9.7	Fornuft og følelser i retten	222
9.8	Ingen datamaskin	224
9.9	Rettslig relevant og menneskelig relevant	227
	Kildeliste	229

Kapittel 10 Voldsoffererstatning som kriminalpolitikk forankret i den alminnelige rettsfølelse	231
<i>Anne Marie Frøseth</i>	
10.1 Voldsoffererstatningsordningens politiske fundament	231
10.2 Offervern som politisk program forankret i den alminnelige rettsfølelse	236
10.3 Alminnelig rettsfølelse som verktøy for kriminal- og sosialpolitikk	238
10.4 Politisering av den materielle retten med støtte i opinionsargumentet	243
10.5 Spenningen mellom «den allmenne rettsfølelse» og grunnleggende prinsipper i strafferettssystemet ...	252
10.6 Rettsfølelse uttrykt med demokratisk legitimitet	254
10.7 Avslutning	257
Kildeliste	258
Kapittel 11 Rettsfølelsen og straffegjennomføring med elektronisk kontroll	262
<i>Marte Habberstad Mo</i>	
11.1 Innledning	262
11.2 Hva sier rettskildene om den allmenne rettsfølelsen? ...	264
11.3 Rettsfølelsen som argument for straffegjennomføring med elektronisk kontroll	271
11.4 Avsluttende bemerkninger: Er rettsfølelsen overflødig som selvstendig argument?	282
Kildeliste	285
Kapittel 12 Hensynet til den domfeltes rettsfølelse ved soning av dom på narkotikaprogram med domstolskontroll	288
<i>Ingunn Seim</i>	
12.1 Innledning	288
12.2 Narkotikaprogram med domstolskontroll (ND) som straffereaksjon	290
12.3 Et rettsfølelseperspektiv på ND	293
Kildeliste	310
Biografier av bidragsyterne	311

Innledning: rettsfølelsen i strafferettssystemet

Denne boken omhandler rettsfølelsens betydning i strafferettssystemet. Det er alminnelig anerkjent at befolkningens antatte følelser omkring rettens rimelighet og rettferdighet har betydning for hvordan retten utformes og praktiseres av strafferettssystemets ulike aktører. Hensynet til den såkalte allmenne rettsfølelsen har også de seneste årene fått stadig større betydning som selvstendig rettslig og rettspolitisk argument, med betydning for de beslutningene som strafferettssystemets aktører tar. I den kriminalpolitiske diskusjonen uttrykkes det også ofte en forventning om at strafferettssystemets aktører skal ta hensyn til befolkningens rettsfølelse, noe som er særlig synlig i den pågående omdreiningen i strafferetten mot mer oppmerksomhet på fornærmedes interesser og rettigheter.

Rettsfølelsen er ikke bare et tema i den rettspolitiske diskusjonen, men er også i fokus for akademisk forskning.¹ I den nordiske konteksten, som denne boken plasserer seg i, har det blitt reist mange ulike problemstillinger. Det har for eksempel blitt diskutert hvordan «rettsfølelsen» vektlegges som moralsk og verdimessig korrektiv i anvendelsen av straffelovgivningen, i hvilken grad «rettsfølelsen» kan hevdes å være «allmenn», og hvordan den bør få styre kriminalpolitikken.² Stemmene i den akademiske diskusjonen er i stor grad kritiske til hvordan «rettsfølelsen» brukes som retts- og kriminalpolitisk argument. Få forfattere har imidlertid

1 Et tydelig bidrag i den nordiske diskusjonen er Ryberg (2006). Han er også en av bidragsyterne i denne boken.

2 Se for eksempel Ryssdal (2008) s. 6–25. Se også Melchior (2009) s. 3–6.

gått i dypet for rettssteoretisk å forklare begrepet «rettsfølelsen».³ Det mangler også i stor grad avklaringer om hvordan rettsfølelsen påvirker og bør påvirke innholdet i retten og rettsanvendelsen for de ulike aktørene i strafferettssystemet.

I takt med den økte rettspolitiske betydningen som henvisningen til befolkningens «allmenne rettsfølelse» har fått, har særlig den empiriske vitenskapen gjennom en lang rekke undersøkelser skapt et tiltagende sterkt empirisk fundament for forståelsen av hva befolkningens rettsfølelse egentlig er.⁴ Denne forskningen peker også ofte på at det er stor divergens mellom hva som kan påvises, som befolkningens følelser om retten, og rettspolitiske argumenter om en «allmenn rettsfølelse».⁵ I lys av denne problematikken har diskusjonen om rettsfølelsens etiske berettigelse i den senere tid fått økt oppmerksomhet.

Denne boken berører mange av de problemstillinger som har vært diskutert av andre forfattere. Boken har imidlertid som ambisjon å bringe inn et nytt perspektiv og en ny problemstilling i diskusjonen, nemlig: *hvordan strafferettssystemets ulike aktører faktisk forholder seg, og bør forholde seg, til rettsfølelsen*. Strafferettssystemets ulike aktører har forskjellige roller og fyller ulike funksjoner i relasjon til forbrytelser og straff. Lovgiver står for kriminalisering, påtalemyndigheten for etterforskning, dommeren avgjør spørsmål om skyld og straff mens kriminalomsorgen gjennomfører de straffene som idømmes. Sentrale spørsmål er da om og hvordan disse ulike aktørene forholder seg til, og må forholde seg til, befolkningens antatte rettsfølelse på ulike måter, og hvem som da anses å utgjøre denne befolkningen. Det er i denne sammenhengen særlig interessant at strafferettssystemets aktører ofte må ta hensyn til både gjerningspersoner og fornærmede samt andre som berøres av ulike beslutninger om forbrytelser og straff.

3 Se imidlertid Høiland (1992). Der diskuterer han rettsfølelsen som rettens grunnleggende moralske dimensjon.

4 Se for eksempel Balvig (2006). Se også Balvig, Gunnlaugsson, Jerre, Olausson & Tham (2010) s. 232–250; Balvig (2010); Olausson (2013) s. 217 ff. Se videre Advokatforeningens undersøkelse om straff og straffegjennomføring, referert i Ryssdal (2008).

5 Se Stridbeck (2010) s. 207–209 om dette temaet.

Men hvem sin rettsfølelse skal vektlegges om ikke alle har den samme? Svaret på et slikt spørsmål er sentralt for å kunne få en dypere forståelse for rettsfølelsens betydning for strafferettssystemet og dets funksjonalitet.

Boken har naturlig nok ikke som ambisjon å bidra med et fullstendig svar. I stedet gir den ulike aktørperspektiver på rettsfølelsens betydning i strafferettssystemet, for slik sett å vise kompleksiteten av fenomenet og dets virkemåte. Noe av det unike med boken er at den gir «akademiske» perspektiver, presentert av forskere ved universitetet innenfor fagene juss, filosofi og teologi i sammenheng med mer rendyrkede «praksis»-perspektiver. Mange av bidragsyterne i boken har på forskjellige måter personlig erfaring som sentrale aktører i strafferettssystemet. Gjennom å bringe inn praksisperspektivet på denne måten sikter boken særlig mot økt bevisstgjøring omkring hvordan rettsfølelsen rent faktisk inngår i strafferettssystemets praktiske virkelighet.

Boken består av tolv ulike bidrag. Bidragene blir presentert i samsvar med strafferettssystemets logikk, fordelt i fire ulike deler med tre bidrag i hver. Først kommer bidragene som primært omhandler idégrunnlaget – eller mer presist de bidragene som sikter til en mer allmenn avklaring av rettsfølelsens innhold og betydning. Deretter kommer bidragene om rettsfølelsens betydning for lovgivning, og særlig straffelovgivningens innhold og tilblivelsesprosess. Så kommer bidragene om rettsfølelsen i den strafferettslige etterforskning og rettergang, og dens betydning for de valg som blir tatt i forbindelse med påtale, innholdet i rettsforhandlingen, bevisbedømmelsen og ileggelsen av sanksjoner. Til sist kommer bidrag om rettsfølelsen i straffegjennomføringen, med ulike perspektiver på hvordan den får betydning for det faktiske innholdet i straffen.

Oppbyggingen av boken skal imidlertid ikke tjene til en altfor skarp tematisk deling mellom de ulike bidragene. Som i strafferettssystemet ellers finnes det mange forskjellige koblinger mellom ulike problemstillinger og mellom spesielle og generelle betraktninger. Dette er nødvendig i seg selv for at de enkelte beslutninger skal kunne forenes med mer grunnleggende prinsipper i strafferettssystemet. Mange av de spesifikke bidragene gir således også

argumenter som har betydning for strafferettssystemet – og retts-systemet – mer generelt. Vi skal nå omtale disse bidragene litt nærmere.

Idégrunnet: om rettsfølelsesbegrepet, dets funksjon og grunnleggende rammer

Når vi skal diskutere rettsfølelsens betydning i strafferetten, er det viktig å klargjøre våre utgangspunkter for diskusjonen. Den kriminalpolitiske diskursen har mange aktører med svært forskjellig ståsted i samfunnet. Dette medfører en stor uklarhet med hensyn til hva som legges i uttrykket rettsfølelse, og hvilken funksjon ulike forklaringer har i den allmenne kriminalpolitiske diskusjonen og i strafferettssystemet som sådan. Påstander og virkemidler som inkluderer bruk av rettsfølelsen, inneholder mange ulike, ikke alltid eksplisitte, perspektiver på hva rettsfølelsen er. De tre innledende kapitlene i boken klargjør grunnleggende begrepteoretiske utgangspunkter om rettsfølelsen samt hvordan disse begrepene forholder seg til begrunnelser for straff, begreper om demokrati og ulike typer sosial og kulturell forforståelse integrert i profesjonelle argumentasjonsrammer.

Bokens første bidrag, «Retsfølelse og kriminalpolitikk», av *Jesper Ryberg* klargjør og problematiserer begrepet rettsfølelse fra et filosofisk perspektiv. Hans fokus er de moraletiske rammer for rettsfølelsesargumentet som kreves for at argumentet skal ha en funksjon og legitimitet, blant annet som begrunnelse for straffenivået for ulike forbrytelser. Ryberg antyder på denne måten et diskursetisk rammeverk, særlig for politikerne i den kriminalpolitiske diskusjonen. Ryberg peker blant annet på den avgjørende sondringen mellom rettsfølelsen som den faktisk er på ethvert tidspunkt basert på tilfeldige påvirkningsmekanismer i samfunnet, og den informerte rettsfølelsen, som «den vurdering, man ville have haft, hvis man var korrekt informeret om de forhold, man tager stilling til». Han problematiserer også den ofte påståtte sammenhengen mellom befolkningens rettsfølelse og strafferettens demokratiske grunnlag, sett i lys av de dominerende rettsteoriene utilitarisme og retributivisme som begrunnelser for straff. Ryberg

konkluderer med at det ikke er opplagt at rettsfølelseshensynet bør være styrende for kriminalpolitiske beslutninger. Han stiller seg også kritisk til at prinsipielle overveielser omkring hvilken rettsfølelse det siktes til, ofte er fraværende i den kriminalpolitiske diskusjonen, til tross for at rettsfølelsen så hyppig brukes som argument i ulike lovgivningspolitiske beslutninger. Denne bristen på prinsipielle overveielser gir grunn til å spørre om bruken av rettsfølelsesargumentet i kriminalpolitikken er et uttrykk for at de grunnleggende etiske og prinsipielle spørsmål ikke tas på alvor, og dermed fører til en utvikling der lovgivning i stor grad baseres på ren strafferettslig populisme.

I det etterfølgende kapitlet, «Trollmannen fra Oz: følelsenes plass i rettsfortellingen», gir *Hans Petter Graver* et annet og supplerende perspektiv på hvordan rettsfølelsesargumentet brukes og bør brukes, nemlig i et retorisk og historisk perspektiv. Graver diskuterer mer spesifikt følelsenes betydning for hvilke valg man tar, og hvilken innstilling man har til rettsspørsmål. Retten fremstiller seg, blant annet gjennom autoritativ og objektiverende språkbruk, som en institusjon med oppmerksomheten rettet mot rasjonalitet, med mindre rom for menneskelige følelser. Argumentasjonspraksis er like fullt preget av både etos og patos. Ved å bringe de spørsmål som ikke stilles, og de slutninger som ikke problematiseres, frem i lyset, kan vi rasjonalisere beslutningsprosessene på en annen måte enn når de er ubevisste. Valgene til rettsspørsmål påvirkes av forhold man tar for gitt, og de psykologiske faktorer som avgjør om man blir overbevist. Innstillingen til rettsspørsmål avgjøres også av forhold som ikke blir problematisert på grunn av de ulike aktørenes forforståelse, blant annet som følge av den sosiale og kulturelle konteksten vedkommende arbeider innenfor, samt innarbeidede og intuitive tankemønstre. Det store spørsmålet er ikke om appell til følelser har en sentral plass i dagens norske juridiske virkelighet, men om denne plassen er *legitim*.

Til sist i denne delen av boken, er kapitlet, «Det 'almene' i den almene rettsfølelse – og legitimitet under tiltagende kulturel diversitet», av *Rasmus H. Wandall*. Wandall gir et ytterlige perspektiv til idégrunnlaget omkring rettsfølelsen, gjennom å fremheve den kulturelle komponenten i den. Han setter spørsmålstegn ved om

en referanse til det «allmenne» i den allmenne rettsfølelsen i samtidens skandinaviske land bidrar til å styrke legitimiteten for strafferettssystemets aktiviteter. Teoretisk sett tjener henvisningen til befolkningens «allmenne» rettsfølelse til å avstemme strafferettssystemets aktiviteter med den alminnelige befolkningens verdier og normer. En slik avstemming er en av forutsetningene for et legitimt strafferettssystem. De skandinaviske samfunn har imidlertid, som følge av endringer i befolkningssammensetningen, utviklet en verdimeessig diversitet som gjør det vanskelig å forutsette at avstemmingen kan skje med én entydig allmenn rettsfølelse. Avstemmingen med den allmenne rettsfølelsen begrenser seg ofte til avstemming med verdigrunnlaget for det kulturelt homogene flertallet i befolkningen. Konsekvensen blir da fremmedgjøring av systemet hos minoritetsgrupper som har et verdigrunnlag systemet ikke blir avstemt med. Med utgangspunkt i eksisterende strafferettslig teori om «cultural defence» gjennomgår Wandall hvordan strafferettssystemet – normativt, prosessuelt og organisatorisk – likevel kan innarbeide en fleksibilitet som gjør det mulig å forholde seg til og trekke inn ulike deler av befolkningens rettsfølelse, uten nødvendigvis å skulle bøye kriminaliseringsnormer.

Loggivning

Bokens andre del går så videre og binder idégrunnlaget sammen med anvendelsen av rettsfølelsen fra et lovgivningsperspektiv. Kapitlene i denne delen berører spørsmål om hvordan rettsfølelsesargumentet faktisk brukes i lovgivningsprosessen og hvilke rammer som bør gjelde for denne bruken. I kapitlene antydes det også arbeidsmodeller som kan gi argumentet en legitim og konstruktiv plass i lovgivningsarbeidet.

I kapittel fire, «Rett kjensle – rettskjensle og straffelovgjeving», reiser *Jørn Jacobsen* det grunnleggende spørsmålet om på hvilken måte følelser kan og bør spille en rolle for straffelovgiver i en demokratisk rettsstat. Fra et moralfilosofisk utgangspunkt redegjør Jacobsen for hvordan følelser prinsipielt kan fungere som fornuftsindikatorer, og som moralsk instrument. Etter hans syn har følelsene likevel først verdi etter å ha vært underlagt fornuftens sensur.